

Ljiljana Matković

STARI ZAVJET I EKONOMIJA SPASENJA

Ekonomija spasenja obuhvaća cjelinu sredstava kojima se Bog posluzio da bi spasio čovječanstvo. Ona obuhvaća sva stoljeća povijesti od stvaranja do posljednjeg suda, a kao središnji događaj, kojim se spasenje ostvarilo, ima Kristovu smrt i uskrsnuće.

Želimo li objasniti odnos između ekonomije spasenja i Starog zavjeta, nameću nam se dva pitanja:

1. Koje mjesto zauzima Stari zavjet u razvijanju tog Božjeg nauma?
2. Na koji je način u Starom zavjetu već prisutan misterij Krista, makar još nije došlo njegovo zemaljsko ostvarenje?

Kao prvu postavku možemo reći ovo: Božji naum koji ide za spasenjem ljudi ostvaruje se tijekom vremena u ljudskoj povijesti; pošto ga je stoljećima Bog prikrivao, taj se naum počeo objavljivati u Starom zavjetu još prije nego što ga je Krist ispunio u punini vremena.

Sam pojam spasenja uključuje dva elementa: negativan, jer spasiti nekoga znači otkinuti ga od opasnosti, izvući ga iz stanja patnje; pozitivan, jer je spašeni čovjek stavljen u novo stanje koje pretpostavlja sreću, zdravlje, sigurnost itd.

Pojam spasenja nije nepoznat u nekršćanskim religijama. U grčkoj religiji bilo je spasenje vezano uz dualističko shvaćanje čovjeka i predstavljalo je težnju za oslobađanjem ljudske duše iz stanja robovanja vidljivom i povijesnom svijetu. Sredstva koja se u tu svrhu čovjeku pružaju jesu kontemplacija, koju je osobito zagovarao Platon, te, na primjer, stoička ataraksija. Spasenje je tu u bijegu izvan područja povijesti. U tom bijegu nema ništa nadnaravno, niti išta proizlazi iz milosti. Budizam je pak kao

Članak je napisan prema: P. GRELOT, *Bible et Théologie, L'Ancienne alliance — l'Écriture sainte. Le Mystère chrétien*, 1965.

religija »put oslobađanju«. Buda nije posrednik spasenja, nego samo učitelj koji izvještava ljude o svom otkriću. A svatko se mora sam osloboditi, i to na taj način da ubije u sebi svaku želju, jer se upravo u željama nalazi korijen svih nesreća. Uništivši želje, čovjek ulazi u nirvanu, koja predstavlja nestanak svih boli. Kao i grčka religija, budizam je, dakle, bijeg od svijeta.

Počevši od Staroga zavjeta, ideja spasenja ulazi u posve drukčije kategorije. I upravo njima daje objava Novoga zavjeta punu vrijednost. Prema tim kategorijama, stanje u kojem se čovjek nalazi nije njegovo prirodno stanje, nego je rezultat njegova pada koji je poremetio unutrašnje jedinstvo njegova bića, njegove odnose s bližnjim i sa svijetom. Da bi se došlo do spasenja, treba, dakle, uspostaviti sklad u tim poremećenim odnosima, treba sve obnoviti, a to isključuje svako dualističko shvaćanje čovjekove prirode, kao i svaku individualističku predodžbu spasenja. Isto tako ne može više biti ni govora o obezvrjeđivanju materijalnog stvaranja. Spasenje znači prijem svega uspostavljanje veze između čovjeka i Boga. Stanje u kojem čovjek treba da bude obnovljen, pripada transcendentnom redu, a znači pristup životu samoga Boga i sudjelovanje u njemu.

Sam čovjek nije kadar doći do spasenja vlastitim silama. Može ga spasiti samo Bog. Božji naum spasenja upisan je u povijest, on, dakle, nipošto nije izvan nje, a ostvaruje se u Kristu. Put spasenja za svakog čovjeka sastoji se u tome da uđe u taj Božji naum. Unatoč svom nadnaravnom cilju ljudska povijest ne gubi svoju vlastitu, profanu vrijednost. Čovječanstvo osvaja i oblikuje svijet, mijenja uvjete svog života. Na taj način stiže sve dublju svijest o svojoj vlastitoj prirodi. Taj hod čovječanstva prema konačnom cilju nije neki harmoničan rast bez trzavica. To je »dijalektičan« put, pun suprotnosti i napetosti. Uz tu profanu povijest odvija se jedna druga povijest, koja u svakom trenutku stvara tkivo otkupiteljske milosti kako bi privela čovječanstvo spasenju i pripremila Kristov dolazak. U ljudskoj povijesti postoji poseban tijek događaja koje Božja providnost neposredno određuje za ostvarenje spasenja. To su Božji čini u ljudskoj povijesti i po njima sveta povijest izronjava usred profane povijesti kojoj pridaje transcendentno značenje. Ti se čini odnose na društvo koje je Bog pozvao da bude njegov narod: najprije na Izrael, a nakon utjelovljenja, smrti i uskrsnuća Kristova, na Crkvu. Čitavo je čovječanstvo na kraju pozvano da se priključi Božjem narodu, tako da je profana povijest konačno u cijelosti obuzeta svetom poviješću.

Naum spasenja provodi se u etapama. Kršćanska teologija se s osobitim zanimanjem bavi prvobitnom etapom, koja je slikovitim jezikom iznesena u Bibliji. Još prije Abrahama Bog je nalazio daleke prvijence svoga naroda: Abela, Enoša, Henoka, Nou. Ti pravednici nisu bili ostavljeni od njega. Njihova im je savjest služila kao zakon (Rim 2, 14—15). Spasenje Noe zacrtava već spasenje i savez koji će se ostvariti u Kristu. Nakon tih pojedinaca, u slijedećoj etapi postoji već Božji narod, koji je angažiran u povijesti. Njegova je povijest puna značenja, jer je pokre-

tana unutrašnjim dinamizmom, koji ima za svrhu spasenje u Kristu. U tom razdoblju postoje *zakoni* i *institucije* koje je Bog dao ljudima da bi ljudi mogli djelotvorno ostvariti svoje jedinstvo s njime. Božji naum sada više nije nevidljiva stvarnost. On je već djelomično razotkrit. To je razdoblje obilježeno »Mojsijevim zakonom« ili Starim zavjetom, prema nazivima kršćanske teologije.

Posljednju fazu svete povijesti čini »vrijeme Crkve«. Nju je započeo Krist svojom smrću, a potom uskrsnućem i darom Duha. U toj je fazi Božji narod prerastao svoj privremeni okvir, židovski narod, da bi postepeno uključio u sebe čitav ljudski rod. To se uključivanje provodi u onoj mjeri u kojoj ljudi vjerom daju odgovor na proglašavanje Radosne vijesti spasenja. Otkupljenje će biti potpuno konačnim dolaskom Krista u slavi i to će onda biti potpuno ispunjenje Božjeg nauma spasenja.

Stari zavjet, odnosno privremeno stanje Božjeg naroda, ima bitno mjesto u povijesti spasenja. U njemu se već očitovao Božji naum, no ne u potpunosti; ovdje se njegovo ostvarenje priprema, ono je predmet nadanja. Važno je naglasiti da je otkupiteljska milost već i tu na djelu.

Može se, dakle, postaviti druga postavka: odabravši Izrael kao svoj narod, da bi po njemu došlo spasenje svijetu, Bog je Starim Savezom udijelio tome narodu milost da prije Kristova dolaska može živjeti po vjeri i u misteriju Krista.

Izbor Izraela među ostalim narodima polazna je točka Starog zavjeta. Počevši od tog događaja, otkrivat će se božanske nakane.

Misterij Božje riječi

U ostvarivanju spasenja prva inicijativa dolazi od Boga. On je taj koji je započeo dijalog sa svojim narodom. Da je tako, najbolje se vidi po ulozi koju u religiji Izraela igraju proroci, prenositelji Božje riječi. Oni su ujedno religiozni vodiči, koji vode odabrani narod prema Kristu. Božja se riječ očituje u više vidova: ona je istodobno objava, obećanje i pravilo života.

Kao objava koja dolazi od Boga ona zahtijeva pristanak, a ovaj se izražava vjerom. Kao obećanje zahtijeva nadu, a kao pravilo života zahtijeva poslušnost i ljubav prema Božjoj volji (Pnz 5, 32—6, 13). Čovječji odgovor na Božju inicijativu jest, dakle, kršćanski život, koji u sebi uključuje vjeru, nadanje i ljubav (1 Kor 13, 13).

I u Starom i u Novom zavjetu manifestira se misterij Božje riječi. U Starom zavjetu, doduše, na nesavršen način, a u Novom u svoj punini jer Krist nije samo Božji poslanik; on je sama njegova Riječ (1 Iv 1, 1-2).

Misterij Božjeg naroda

U Izraelu, narodu koji je Bog odabrao, sadržana je ne samo vanjska priprema za Kristov dolazak nego i prava anticipacija misterija Crkve,

Božjeg naroda. Na prvi pogled to »odabiranje« izgleda paradoksalno u odnosu prema univerzalnosti Božjeg nauma. Krist je svojim dolaskom poništio privremenu granicu između Izraela i poganskih naroda, udruživši svojim križem sve narode u jedan (Ef 2, 14-16). Po Izraelu Božji je narod počeo živjeti na razini povijesnog iskustva.

Odnos između Boga i njegova naroda izražen je u Starom zavjetu izrazima saveza (*berith, diatheke, testamentum*) koji je zaključen na Sinaju (Izl 19). Taj je odnos u Starom zavjetu izražen raznim usporedbama, koje imaju afektivnu obojenost: pastir i stado, vinogradar i vinograd, zaručnik i zaručnica.

U Novom zavjetu taj se odnos izražava na isti način. No tu se Savez zaključuje Isusovom krvlju (Mt 26, 28) i taj Savez stvara novi narod koji nasljeđuje privilegije Izraela (1 Pt 2, 9).

Stari zavjet nije samo povijesna priprema za misterij Krista. To provizorno stanje sadržava već neke bitne crte definitivnog stanja. I tu je već prisutan misterij Krista, jer upravo u Kristu i po Kristu Bog govori Izraelu. Vjernici Starog zavjeta poznavali su bitne tajne koje su se potpuno otkrile tek u Kristu. Objava, koja se postepeno razvijala u Starom zavjetu, u Novom je zavjetu poprimila pravu eksplicitnost. Mi sada vjerujemo u misterij Krista koji je došao u povijest; u Starom zavjetu vjerovalo se u misterij Krista koji treba da dođe, koji je obećan i na različite načine zacrtan i impliciran u Božjem naumu spasenja.

Abraham se radovao što vidi kako dolazi Kristov dan (Iv 8, 56), i Izaija je vidio »njegovu slavu«. U Starom zavjetu počelo je, dakle, na implicitan način Kristovo otkupiteljsko djelo. Već su i tada ljudi mogli svojom vjerom živjeti u milosti i u jedinstvu s Bogom. To se osobito lijepo izražava u psalmima, gdje je izraženo iskustvo sreće, radosti, mira i utjehe (Ps 119, 165).

U Novom zavjetu ljudi su u direktnom kontaktu s Riječju i u prisnoj vezi s Duhom preko djelotvornih znakova: preko Crkve i njene sakramentalnosti. U Starom zavjetu Krist je objekt nadanja, postoje znakovi koji ga nagoviještaju i koji usmjeravaju vjeru ljudi u njegovu pravcu.

Svjedočanstvo Staroga zavjeta

Značenje Starog zavjeta u prvom redu proizlazi iz njega samoga. Tako se iz cjeline njegovih tekstova mogu postaviti neke bitne tvrdnje:

1. Postoji Božji naum spasenja čovječanstva, koji se ostvaruje u ljudskoj povijesti i koji je Bog postupno otkrivao posredništvom svojih poslanika;
2. Taj Božji naum pohranjen je u Izraelu, Božjem narodu: njegove ustanove i njegov zakon nadovezuju se na to kao izraz Božje volje, a njegova povijest priprema konačno ostvarenje tog nauma;

3. Potpuno ostvarenje nauma spasenja sačuvano je za budućnost, kao što potvrđuju proročka obećanja.

Da bi se potpuno osvijetlio smisao Staroga zavjeta, te datosti nisu dovoljne. Potrebno je osvijetliti ga Novim zavjetom, gdje je događaj spasenja ostvaren, a istodobno je potrebno i pokazati na koji su način različiti elementi Starog zavjeta pripremili njegov dolazak i pripremili srca da ga dočekaju. Jednom riječju treba pitati pisce Novoga zavjeta kako su oni shvatili Stari zavjet.

U okviru te problematike kršćanskom se propovijedanju postavlja osnovni problem: kojim se jezikom treba služiti da bi se ljudima prikazao Kristov misterij? Koje kategorije mišljenja treba uzeti da bi se shvatila stvarnost nadnaravnog reda, koja je u svojoj osnovi nedostupna neposrednom iskustvu. Religiozni jezik grčkog svijeta ne odgovara toj svrsi, jer daje neadekvatne kategorije mišljenja: za Grka križ je ludost. *Kad su čuli za »uskrsnuće od mrtvih«, jedni se počеше rugati, a drugi govoriti: »O tome ćemo te poslušati drugi put«* (Dj 17, 32). Uskrsnuće im je nerazumljivo: *I dok Židovi zahtijevaju znakove, a Grci traže mudrost, mi propovijedamo Krista rassetoga, sablazan za Židove, ludost za pogane, a za pozvane — i Židove i Grke — Krista, Božju silu i Božju mudrost jer je Božja ludost mudrija od ljudi, i Božja slabost jača od ljudi* (1 Kor 23-26).

Jedini mogući jezik jest jezik Staroga zavjeta, već prenesen na grčki u aleksandrijskoj dijaspori, zahvaljujući prijevodu Sedamdesetorice, *Septuaginti*. No taj je jezik nedjeljiv od pozadine u čijoj je funkciji bio skovan, a to je povijesno, kulturno, socijalno i religiozno iskustvo izraelskog naroda.

Kršćanska teologija ponekad se eksplicitno utječe Starom zavjetu: smisao Kristove smrti objašnjen je, na primjer, polazeći od žrtve Saveza. *Ali kako bi se onda ispunila Pisma, prema kojima tako mora biti?* (Mt 26, 54) Taj je smisao objašnjen i ritualima pokore (Heb 9).

Ponekad se teologija utječe Starom zavjetu implicitno, upotrebom tehničkog jezika, posuđenog iz židovske Biblije: *mysterion, ekklesia, laos, gnosis, apokalypsis, logos* itd. Na taj je način Stari zavjet intimno vezan uz specifični izražaj kršćanske misli u čitavom Novom zavjetu.

Valorizacija židovskih Pisama

Za kršćanstvo su knjige Starog zavjeta ostale sveti tekstovi »inspirirani od Boga« ... *jer nikada neko proročanstvo nije došlo od ljudskog htijenja, nego su ljudi govorili od Boga, potaknuti od Duha Svetoga* (2 Pt 1, 21). One i dalje čuvaju vrijednost koju im priznaje judaizam, proroci i ostali napisi i korištene su u iste svrhe kao u sinagoškom kultu. Ali to postavlja glavni problem: kako obnoviti u svjetlu misterija Krista tumačenje tih starih tekstova koje judaizam tumači u funkciji jedino sinajske ekonomije? Kako nadići tu suviše usku perspektivu polazeći od nje da bi se navijestio Krist? Kako vrednovati ta Pisma, a ipak proglasiti ukinutim

religiozni poredak koji ona na neposredan način sadržavaju? Zamjenjujući židovski *midrash*, kršćanski *midrash* uvodi novi duh u egzegezu, makar ponavlja praktičke postupke, bliske rabinima Palestine i Aleksandrije.

Autori Novog zavjeta izložili su svoje poglede na Stari zavjet upravo u funkciji tih problema. Osnovna načela koja su oni postavili mogu se svesti na tri slijedeća: ispunjenje, nadilaženje i preoblikovanje.

1. Princip ispunjenja

To načelo izražavaju pomoću glagola *plero-o*, *teleio-o*, *teleo* i njihovih izvedenica. To se načelo primjenjuje u trima točkama, a to su: vrijeme, Zakon, Pisma.

a) Ispunjenje vremena

U ljudskoj povijesti, gdje vrijeme teče, vidimo da se sve uređuje u funkciji Krista. Prije njega bilo je vrijeme pripreme, vrijeme Božje strpljivosti (Rim 3, 26), koje je stremilo prema posljednjim vremenima, kad bi trebalo da se ostvari spasenje. A s Kristom: *Ispunilo se vrijeme, blizu je kraljevstvo Božje . . .* (Mk 1, 15). *Ali kada dođe punina vremena, posla Bog svoga Sina, rođena od žene, rođena pod Zakonom . . .* (Gal 4, 4).

No nije sve dovršeno, mi još uvijek živimo u očekivanju »posljednjeg dana«; *Duh izričito veli da će u posljednja vremena neki otpasti od vjere i pristati uz prijevorne duhove i đavolske nauke . . .* (1 Tim 4, 1). Živimo u očekivanju »svršetka svijeta«. *Učite ih da vrše sve što sam vam zapovijedio! Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta* (Mt 28, 20). Očekujemo »Dan Gospodinov« . . . *Jer kao što munja sijevne na jednom kraju neba te rasvijetli sve do drugoga kraja, tako će biti i sa Sinom Čovječjim u njegov Dan* (Lk 17, 24). No sadašnje vrijeme pripada već posljednjim vremenima: . . . *na kraju to jest u ovo vrijeme, govorio nam je po Sinu . . .* (Heb 1, 2), tako da je već nagoviješten svršetak povijesti spasenja prema kojoj je koračao Stari zavjet.

b) Ispunjenje Zakona

Po vlastitoj izjavi Isus nije došao »ukinuti Zakon i Proroke«. *Nemojte misliti da sam došao ukinuti Zakon i Proroke! Ne dođoh da ih ukinem, već da ih ostvarim* (Mt 5, 17). Stari je zavjet sadržavao pravilo života, koje je išlo za tim da daje ljudima pravdu. S Kraljevstvom Božjim Isus donosi ljudima višu pravdu. *Jer, velim vam, ne bude li vaša pravednost veća od pravednosti književnika i farizeja, sigurno nećete ući u kraljevstvo nebesko* (Mt 5, 20). On usavršava Zakon do točke koju stari poredak nije poznao, a ta je točka zapovijed ljubavi, koja uključuje sve ostale zakone i koja je »ispunjeni Zakon«. *On mu odgovori: »Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem, svom dušom svojom i svom pameti svojom! To je najveća i prva zapovijed. Druga je toj jednaka: Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe! O tim dvjema zapovijedima ovisi sav Za-*

kon i Proroci (Mt 22, 37—40). Time su premašene stare sudske odredbe i »izvršena« pravda Zakona . . . da bi se u nama, koji ne živimo po tijelu, nego po duhu, ispunio pravi zahtjev Zakona (Rim 8, 4). A svetost je ljudima osigurana Kristovom žrtvom. Snagom te volje posvećeni smo prisnosom tijela Isusa Krista jedanput zauvijek (Heb 10, 1—4).

c) Ispunjenje Pisma

Napokon, u životu, smrti i uskrsnuću Isusa i u osnivanju njegove Crkve, te u očitovanju Duha Svetoga Pisma su ispunjena. *A bez toga kako bi se onda ispunila Pisma, prema kojima tako mora biti? (Mt 26, 54)* Pod time se misli ostvarenje spasenja što su ga naviještala eshatološka proroštva proroka. U misteriju Krista nalazi se konkretna aktualizacija i punina smisla Starog zakona koji je do tada ostao prikriven. *Tako se imalo ispuniti što je Gospodin rekao po proroku: »Iz Egipta pozvah sina svoga!« (Mt 2, 15)*

2. Princip nadilaženja

Nadilaženje starog poretka novime proizlazi iz nekih izjava koje je dao Isus o Zakonu. *Culi ste da je rečeno starima: Ne ubij! Tko ubije, bit će odgovoran sudu. A ja vam kažem: Svatko tko se ljuti na svog brata, bit će odgovoran sudu. . . (Mt 5, 21, 47).*

Na taj se princip osobito potvrđuje poslije uskrsnuća, osobito u okviru kontroverze s judaistima. Prema sv. Pavlu, Mojsijev je zakon kao religiozni poredak bio tek privremena pedagogija s namjenom da ljude privede Kristu. *Prije dolaska vjere bili smo zatvoreni u Zakonu, čuvani za vjeru koja se imala objaviti. Prema tome, Zakon nam je bio čuvar da nas vodi u Krista, da se vjerom opravdamo. I s dolaskom vjere nismo više podložni čuvaru (Gal 3, 23—25).* Stari poredak možemo usporediti s tutorstvom koje se vrši nad malodobnim djetetom. Dolaskom Krista tutorstvo je izgubilo svrhu. Živimo u novom, savršenijem poretku, u stanju slobode koje odgovara sinovima Božjim: *Griješ, naime, neće gospodariti nad vama, jer niste pod Zakonom, već pod milošću (Rim 6, 14).*

Stari je zavjet imao samo »slovo«, napisano na kamenim pločama, izvanjsko čovječjem srcu. To slovo samo po sebi nije bilo kadro da promijeni čovjeka i da ga privede životu. Metafora s pedagogijom i s tutorstvom ističe doduše pozitivnu ulogu Zakona. Sveti Pavao ide još dalje u svojoj kritici židovstva. Odnos između Starog i Novog poretka on ne definira samo izrazima Zakona i milosti (Rim 6, 17), ropstva i slobode (Gal 4, 21—31) nego i izrazima: slovo i duh, smrt i život. *Očito je da ste vi pismo Kristovo, sastavljeno našom skrbi, napisano ne crnilom, nego Duhom Boga živoga, ne na pločama od kamena, nego na pločama tjelesnim — u srcima (2 Kor 3, 3).* Ako s poslanicom Hebrejima gledamo Stari zavjet pod kulturnim kutom, vidimo da on nije mogao učiniti ljude

savršenima (Heb 7, 19), niti očistiti ih od njihovih grijeha (10, 1—4). Naprotiv, Kristova se žrtva Bogu sviđa (9, 11—12) i on je za sve postao princip vječnog spasenja (5, 9) i posvećenja (10, 10).

3. Princip prefiguracije

Odnos Starog i Novog zavjeta može se konačno definirati na način koji će istodobno uključiti jedinstvo i nadilaženje, ispunjenje i prekidanje. Prvi uključuje *figuru* drugoga: samim svojim strukturama on sadržava proročanski nagovještaj Novoga zavjeta. Kad i nije jasno izražen, taj je princip implicitan u svim odlomcima Novoga zavjeta koji sačinjavaju paralelizmi između događaja, osoba i institucija Starog saveza i Kristova misterija. Asimilacija Krista na križu s pashalnim janjetom opće je mjesto apostolske literature. *Očistite se od staroga kvasca da budete novo tijesto: ta već ste beskvasni, jer je žrtvovano naše pashalno janje — Krist* (1 Kor 5, 7). Ti paralelizmi koji čine nit slika u Otkrivenju i koji su u svim knjigama Novog zavjeta, pokazuju da je Stari zavjet dinamička anticipacija Novog zavjeta pod velom figura. Princip prefiguracije eksplicitan je kod svetoga Pavla koji ga izražava prikladnim tehničkim jezikom. *To se dogodilo nama za primjer, da ne čeznemo za zlim stvarima, kao što su oni čeznuli* (1 Kor 10, 6).

Adam je »pralik« Isusa, novog Adama. *Tako stoji pisano: »Prvi čovjek, Adam, postade živa duša«, a novi Adam životvorni duh* (1 Kor 15, 45). Kao protulikovi mogu vrijediti stvari Novog zavjeta. *Ono što je ona unaprijed označivala, to jest krštenje, spasava sad i vas.* (1 Pt 3, 21) Sveti Pavao daje doktrinalnu bazu koja omogućuje kršćanskim egzegetima da aktualiziraju židovska Pisma, »alegorizirajući« ih kao što je primjer za to dao sam sveti Pavao. No te se alegorije ne smiju shvaćati na grčki način, kojem je osnova odnos osjetilnog svijeta prema stvarnostima inteligibilnog svijeta. Ovdje je, naprotiv, osnova odnos pripreme povijesti (Stari zavjet) prema njenom eshatološkom dovršenju (Novi zavjet).

U poslanici Hebrejima izrazi tip i antitip — pralik i protulik — upotrijebljeni su u dijametralno suprotnom značenju. Žrtva Krista koja izvršava naše spasenje na »kraju vremena« jest tipos, a stari kult je unaprijed reprodukcija (antitip ili kopija, hipodeigma) tog modela ili nebeskog arhetipa. Kršćanski kult je osnovna slika (*eikon*). Stari zavjet sadržava u svojim događajima i institucijama simbole (parabole) Novog zavjeta i sadržava figurativnu evokaciju stvarnosti u kojoj sudjelujemo.

To bi, ukratko, bila bitna načela koja definiraju odnos Novog zavjeta prema Starom zavjetu i koja se nalaze u teološkoj tradiciji Crkve.

Posljedice bogodubosti Pisma

Da bi zapisao svoju riječ, Bog se poslužio ljudima kao instrumentima, pa, prema tome, svete knjige predstavljaju Božju riječ izraženu ljudskim jezikom. Božja je riječ u njima izražena čitavom raznolikošću

ljudskog jezika. No bilo bi pogrešno dijeliti misao od izraza, odnosno smatrati da je misao od Boga, a izraz od čovjeka. I misao i jezik istodobno su od Boga i od čovjeka. Odgovarajući praktičnim potrebama Izraela, a zatim potrebama prvobitne Crkve, te knjige čine, slobodno se može reći, *funkcionalnu literaturu* Božjeg naroda u raznim epohama njegove povijesti. Prema tome, ta riječ nije izražena izvan vremena, nego u funkciji konkretnih okolnosti u kojima se stvarao dijalog između Boga i njegova naroda u svakom trenutku njegove povijesti.

Posljedica te bogoduhosti svetih knjiga jest u prvom redu činjenica da su njihovi pisci podređeni u svom pisanju aktivnosti riječi objave. A to se odražava u načinima izražavanja: formulacije koje oni upotrebljavaju odnose se na posebno povijesno iskustvo koje objavljuje misterij spasenja. Što se tiče literarnih oblika, autori su se prilagodili sredini za koju su pisali. Izraelski je narod imao svoju specifičnu organizaciju i strukturu na kojima je počivala njegova tradicija, a to je zahtijevalo one oblike izražavanja koji su bili korišteni u njegovoj literaturi. Premda u tom pogledu ima podudarnosti sa susjednim civilizacijama, ti oblici ipak imaju svoje posebno lice. Treba naglasiti da bogoduhost respektira i individualna svojstva pojedinog pisca.

Iz Božjeg autoriteta, koji obilježava sve što pisci svetih knjiga tvrde, proizlazi biblijska nepogrešivost. Izraz nepogrešivost svojim negativnim oblikom smješten je u perspektivu defenzivne apologetike, a to može lako prikriti točni i pozitivni položaj problema.

I kršćani i Židovi, ako povijesno gledamo, vjerovali su u istinitost Pisma već zbog same njegove definicije, koja kaže da je to riječ Božja. Kontroverza između Židova i kršćana uvijek se odnosila na pitanje interpretacije, a ne na tu temeljnu sigurnost. Razvitkom znanosti apologeti su se morali truditi da pomire Bibliju i znanost. U enciklici *Providentissimus* naglašeno je da je predmet Objave spasenje ljudi, a ne poučavanje prirodnih znanosti. Da bi se otklonili prigovori znanosti, treba imati na umu da u Pismu Bog govori ljudima samo zato da bi im donio svoju Objavu. Kako je predmet Objave misterij spasenja u Kristu, upravo pod tim posebnim kutom treba gledati božanski garantiranu istinu Pisma. Ta činjenica ne sužava ni polje bogoduhosti ni polje nepogrešivosti, nego određuje s kojeg gledišta treba promatrati Pismo kad ono dodiruje bilo koje područje za koje se zanima ljudski duh; kao što je, na primjer, moral, povijest, pravo, filozofija, prirodne znanosti itd. Odnos tih područja prema tajni spasenja zapravo je vrlo različit. Da bi se procijenio pozitivan sadržaj istine, treba imati na umu da se Objava postupno otkrivala i da su svete knjige smještene u dinamičkoj perspektivi gdje Novi zavjet ostvaruje ispunjenje Staroga.

U didaktičkoj nakani pisca, koja je neosporna, važno je razlikovati karizmatske pouke od osobnih ideja pisaca. Sve što su oni napisali ne predstavlja Božju riječ. Ne samo da svaki književni rod iznosi istinu na sebi svojstven način nego i iznesene istine u pojedinoj knjizi nisu sve stav-

ljene na isti stupanj afirmacije. Pismo, naime, nije skup teoloških teorema gdje su sadržane samo kategoričke afirmacije. Treba dozvati u pomoć psihološku i literarnu analizu da bi se pravilno moglo utvrditi koji je stupanj afirmacije pojedinih misli.

Svete knjige nigdje ne pružaju racionalno tumačenje stvari, koje bi apstraktnim razmišljanjem bilo razrađeno i koje bi stvorilo koherentne sustave, kao što su bili sustavi Platona, Aristotela ili Filona. No budući da se tu iznosi odnos svijeta prema Bogu, metafizika nije nipošto isključena. Isto se tako ne može reći da je povijest isključena iz svetih knjiga, jer se Objava ne odnosi na apstraktne istine nego na jednu činjenicu, a ta je činjenica ostvarenje spasenja po Kristu, kao dometa duge povijesne pripreme i kao polazišta nove etape Božjeg nauma. No Pismo promatra događaje pod kutom odnosa koji postoji između ljudi i Boga. Događaji dobivaju ovdje smisao kao Božji čini u vremenu. To je objektivna istina nadnaravnog reda, za kojom sveta povijest ide. Materijalnost golih činjenica ovdje je manje važna. A najvažniji je odnos tih činjenica prema misteriju spasenja. Zbog edukativnog karaktera Objave, zbog Božje pedagogije, koja korak po korak vodi čovjeka prema spoznaji Krista i prema životu u njemu, niti jedan tekst Starog zavjeta ne predstavlja dovršenu doktrinu na nekoj točki vjere. Istina tih tekstova nije, dakle, apsolutna sa svih gledišta: ona je razmjerna osvjetljenju što ga Bog udjeljuje njihovim autorima u funkciji situacije u kojoj se tada nalazila zajednica.

Promatrano s moralnog gledišta, može se reći da je tek s Kristom došla objava zakona savršenstva, dok prije njega propisi Pisma zbog »tvrdoće srdaca« (Mt 19, 8) sadržavaju više puta i neka nesavršenstva.

Istina Pisma proizlazi, dakle, iz cjeline Biblije. Antropomorfizmi kojima se ona služi da bi prikazala Božje djelovanje (Post 2, 7-8, 21-22 itd.), mitski simbolizmi koji još služe za opis njegova stvaralačkog čina, samo su književne metode koje nisu bile nepoznate u izraelskoj književnosti. Važno je pritom da riječ *mit* i *mitski* uzmemo ovdje u smislu književnog sredstva, a ne u smislu nečeg izmišljenog i nestvarnog. Problem povijesti u Bibliji treba promatrati kao odraz različitih načina povijesnog izražavanja. A taj je način uvijek polimorfan.

Tumačenje Pisma

U tumačenju Pisma primarnu ulogu ima Crkva jer je Pismo kao objava povjereno upravo njoj. Ako se vratimo natrag u vrijeme judaizma, vidjet ćemo da je ovaj nalazio u Pismu sve ono što je bilo potrebno životu židovske zajednice. Njegove su egzegeze bile u funkciji posve praktičnih kriterija. Tako je *halaka* uzimala iz Pisma moralna, juridička, obredna pravila ponašanja dok je *haggada* uzimala ono što je hranilo vjeru, nadanje, molitvu. Za kršćansku hermeneutiku važno je proučavati na koji se način Krist odnosio prema Pismu. Čitajući Evandjelje, vidjet ćemo da se on oslanjao na Pismo da bi opravdao svoj način djelovanja. No pismo-

znanci su bili skandalizirani njegovim tumačenjem, jer je ono donosilo posve nove poglede. Što se više Evanđelje usadivalo u poganski svijet, to se više umanjivao kulturni utjecaj judaizma. Tako se helenska kultura počela stavljati u službu vjere. Općenito se može reći da kršćanska egzegeza mora voditi brigu o kulturi određenog vremena i naroda, jer joj to omogućuje da aktualizira riječ Božju, što je njena bitna zadaća. Njene metode moraju biti u skladu s kulturom vremena.

Egzegeza koja bi na apstraktan način shvaćala teološku istinu, sadržanu u Pismu, bila bi u stvari izdaja Pisma. Otkrivajući, naime, misterij Boga i spasenja Pismo otkriva misterij ljudske egzistencije. Ako želi aktualizirati Božju riječ, u središtu njene pažnje mora biti upravo ta ljudska egzistencija.

Nije potrebno posebno naglašavati da kršćanska misao, usko vezana uz pastoralnu akciju Crkve, traži u Pismu svoje polazište i svoj oslon. Danas je veliki zadatak hermeneutike upravo u tome da uspostavi most između Biblije i misaonog svijeta suvremenog čovjeka. Gledajući u toj dinamičnoj perspektivi, možemo reći da njihovi zadaci nisu nikada dovršeni.